

Малков Д. Ю.
Київський національний університет
культури і мистецтв

ДІЯЛЬНІСТЬ КЛУБІВ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНА УМОВА ОПТИМАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ МОЛОДІ У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ

У статті розглядаються діяльність клубів як соціокультурна умова оптимального впливу на соціалізацію молоді у сфері дозвілля. Дозвіллева діяльність, середовище як основний компонент дозвілля.

Ключові слова: соціалізація, соціальне середовище, виховна система, зміст та форми дозвіллевої діяльності, вільний час, клуб за місцем проживання, мотиви діяльності менеджера соціокультурної сфери

Перехід до нової системи суспільних відносин спричинив необхідність у нових наукових дослідженнях педагогічних процесів. Зокрема, набула актуальності розробка шляхів вирішення проблем, пов'язаних із виникненням і сприйняттям у свідомості молоді нових орієнтирів, ціннісних ставлень, життєвих цілей і норм поведінки особистості, адекватних сучасним умовам життєдіяльності. Враховуючи всі наукові здобутки вітчизняних вчених (В. П. Андрушенко, М. П. Лукашевич, С. В. Толстоухова) слід зазначити, що ціла низка сучасних теоретичних і прикладних досліджень не містить комплексного дослідження сутності нової системи виховання особистості, необхідної сучасному українському суспільству, а також специфіки її формування й розвитку. Аналізуючи зміни, що відбулися, автори переважно обмежуються лише констатацією необхідності визначення та розвитку системи виховного середовища, визнанням знецінення багатьох цінностей індивіда, посилення уваги до матеріальних відносин. Тобто ними не акцентується увага на важливості формування принципово нових підходів до системи діяльності як умови впливу виховного середовища на соціалізацію молоді, зумовленої новим соціально-економічним становищем.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки у дослідженнях даної проблеми розкриваються психолого-педагогічні умови ефективної життєдіяльності дітей та молоді в об'єднаннях, групах за інтересами (М. Р. Баяновська, Ю. В. Бураков, К. Н. Волков, Т. В. Говорун, Б. С. Кобзар, Л. Д. Куренда та інші); особливості морального виховання (І. Д. Бех, В. К. Демиденко, І. С. Мар'єнко, О. В. Сухомлинський, І. Ф. Харламов та інші); проблеми формування соціально активної особистості (О. Биковська, Л. Г. Єрмаков, А.Й. Капська, В. Т. Куєвда, О. Я. Савченко, С. Ю. Шашенко, М. П. Шульц та інші); вплив характеру спілкування на розвиток особистості (А. М. Бойко, А. І. Новіков, Р. І. Короткова, О. В. Сухомлинський, М. П. Шульц та інші); вплив лідера на суб'єкти у колективі (Л. І. Анциферова,

І. П. Волков, О. І. Кульчицька, Я. Рейковський та інші).

Отже, особливої актуальності набуває аналіз *причин оптимізації* впливу виховного середовища на масову свідомість людей. Зокрема, відчувається гостра необхідність глибшого вивчення сучасного місця й ролі діяльності клубів за місцем проживання у сучасний період розвитку суспільства, важливості напрацювання нових соціальних факторів впливів на спосіб життя молоді, притаманних демократичному, громадянському суспільству України.

Спосіб життя найчастіше розглядається як категорія, що інтегрує уявлення про певний тип життєдіяльності людини і характеризується особливостями її трудової діяльності, побуту, задоволення матеріальних та духовних потреб, правил індивідуальної та громадської поведінки. Говорячи про спосіб життя, варто пам'ятати, що хоча він значною мірою і обумовлений соціально-економічними умовами, водночас, багато в чому залежить, насамперед, від мотивів діяльності конкретної людини, від особливостей її стану здоров'я, психіки та функціональних можливостей організму. Цим, зокрема, пояснюється різноманітність варіантів способу життя різних людей одного суспільства.

Роль, відведена молоді на сучасному етапі розвитку суспільства, потребує удосконалення системи виховання та підготовки до самостійного життя. Водночас, поза увагою дослідників часто залишається її стиль життя: повсякденний відпочинок, неформальне спілкування, пов'язане з умовами проживання, розвитком інтересів особистості у вільний час. Таким чином особливого значення набуває дослідження діяльності молоді у соціальному середовищі за місцем проживання, що має великий суспільно-виховний потенціал.

Одним із проявів такого виховного потенціалу є організоване в умовах діяльності клубів змістовне соціокультурне дозвілля, що стає підґрунтям соціалізації молоді за місцем проживання.

Поняття "середовище" у теорії виховання неодноразово розглядалось вченими-педагогами, які акцентували увагу на його ролі у вихованні й формуванні особистості. К. Д. Ушинський зазначав – школа, вихователь і наставник є не єдиними вихователями людини, природа, сім'я, суспільство є такими ж сильними, але ненав'язливими вихователями.

Особливу увагу педагогізації середовища приділяв С. Т. Шацький. На його думку, цей процес складається зі створення системи культурно-просвітніх установ для дітей та дорослих, які повинні враховувати не лише місцеві умови, але й координувати зусилля всіх зацікавлених установ та організацій, включно і самодіяльність населення. В межах створеної системи, на його думку, повинно бути організоване життя дітей. У своїх працях С. Т. Шацький підкреслював, що основними факторами виховання ми повинні вважати ті засоби, які використовує навколишнє середовище.

Суттєвий внесок у проблему взаємодії суспільства й школи зробив А. С. Макаренко. Він зазначав, що система виховання не повинна існувати тільки в стінах школи, а й повинна охоплювати всі аспекти життя. Нас приваблює сучасний підхід до бачення школи як центру соціального середовища, основна мета якого полягає в поєднанні всіх виховних впливів. Загальним положенням в працях А. С. Макаренко було бачення особистості як такої, що не створюється середовищем, не є виключно її продуктом, але виховується середовищем.

Вчені по різному визначають поняття “соціальне середовище”. В деяких трактуваннях до нього відноситься і діяльність клубів за місцем проживання, де виховується багато молоді. Існує підхід, який розглядає соціальне середовище як умови існування й діяльності, що оточують людину, як суспільні, так матеріальні та й духовні.

За визначенням В. Д. Семенова, соціальне середовище – це та об’єктивна реальність зі всією її різноманітністю, багатством змісту та форм, із якою взаємодіє людина; це соціальна інстанція її розвитку, її спосіб життя, міра участі в ній.

Л. М. Коган трактує соціальне середовище як порівняно стійку сукупність суспільних і особистісних елементів, з якими безпосередньо взаємодіє соціальний суб’єкт і які впливають на його діяльність.

Наведені підходи обумовлюють суб’єктний характер особистості та визнають, що головним джерелом різноманітних виховних впливів є соціальне середовище з його пріоритетним значенням у формуванні особистості молодої людини. Тобто соціальне середовище утворює так званий соціальний простір, де відбувається позашкільна діяльність, взаємозв’язок та спілкування школярів. Цей простір повинен бути зорганізованим на створення таких сприятливих умов, що дозволять продовжувати виховний вплив школи у позашкільному неофіційному середовищі, інакше кажучи, потрібним є створення виховного середовища на основі соціокультурного дозвілля.

Нам видається цікавим також підхід А. Т. Куракіна, який при визначенні виховних властивостей середовища, розрізняє організоване та стихійне середовище. Автор зазначає, що, за різних умов, компоненти організованого середовища можуть перетворюватись на стихійно діючий фактор. Організоване середовище – це соціальні інститути, що виконують виховні функції. До організованого середовища автор відносить: навчальні, позашкільні заклади, заклади культури й побуту, різноманітні клуби та об’єднання за інтересами, що функціонують за місцем проживання. Сім’я, школа, виробничий колектив є також складовими організованого середовища. До організаційного середовища, на думку автора, належать й такі соціальні явища, як радіо, телебачення, масмедіа.

Попри те, що виховну функцію виконують різні соціальні інститути, ми

можемо говорити про розходження у виховних можливостях кожного компонента організованого середовища.

Так, відомий російський вчений В. Г. Бочарова до класифікації *організованого середовища відносить такі компоненти*: державні виховні заклади (школа, позашкільні установи, культурно – просвітницькі установи, засоби масової інформації); шефів школи й мікрорайону (актив підприємств та установ, депутати, педагогічні об'єднання, громадськість мікрорайону, складові найближчого оточення дітей та старшокласників); сім'я як первинний соціальний осередок суспільства.

В основу підходу Е. Л. Феоктістової до визначення соціального середовища закладено визначення виховної діяльності. Вчена визначає соціальні інститути як таке організоване середовище, що надає можливість реалізовувати виховну функцію через: професійну виховну діяльність (школа, позашкільні установи); непрофесійну виховну діяльність (громадські організації, створені для здійснення конкретної мети); культурно–просвітницькі установи в процесі соціально-виховної діяльності (кіно, бібліотеки, клуби, музеї, театри тощо); діяльність, що не має педагогічного спрямування (спілкування, хоббі тощо).

Цікавою знахідкою для нас стало дослідження болгарського соціолога Д. Кальдерона, який пропонує класифікацію, що особливо виділяє підсистему, пов'язану із роботою позашкільних установ культури, виробничих підприємств, тобто з виховним впливом зовнішніх факторів навколишнього середовища.

Узагальнення аспектів розгляду категорій “соціальне середовище” дозволило нам зробити висновок, що позашкільна та позакласна діяльність є природним продовженням навчальної діяльності, і увібрала в себе різноманітну діяльність, а саме – пізнавальну, суспільно–політичну, трудову, художньо-естетичну, спортивно-туристичну.

Ми погоджуємося із поглядами А. Т. Куракіна, Л. І. Новікової, які запропонували класифікацію інститутів соціального середовища, спираючись на системно–територіальний підхід. Така класифікація включає: державну виховну систему; регіональну виховну систему; локальну виховну систему. Кожна з цих підсистем має свої цілі і реалізує їх самостійно, але всі вони взаємодоповнюють одна одну і утворюють єдине ціле.

Державна виховна система реалізує свої цілі та завдання через навчально-виховні та позашкільні заклади, дитячі та юнацькі громадські організації, трудові колективи, наукові заклади та заклади культури. Суб'єктами державної виховної системи є не лише педагоги, але і працівники культури, широкий загал дорослого населення, шефи, працівники науки, сфери обслуговування, батьки тощо.

Регіональна виховна система різниться масштабами області, міста,

тощо, обсягом та контингентом дітей та молоді, на яких здійснюється виховний вплив усіма соціально-педагогічними інститутами.

Локальна виховна система відрізняється своєрідністю структури виховних і культурно-просвітницьких закладів, що беруть участь у виховному процесі, і визначаються структурою навчальних та позашкільних закладів – загальноосвітніх шкіл, районних будинків дитячої творчості та закладів культури. Локальна виховна система відрізняється масштабом мікрорайону, який, крім школи, може мати будь-який комплекс позашкільних закладів, закладів культури.

Аналіз вищенаведених виховних підсистем дозволив нам відзначити, що виховний вплив у мікрорайоні здійснюється завдяки реалізації державних програм соціальними інститутами, що займаються виховною діяльністю.

Під час вивчення виховних впливів, що визначають результат і успішність процесу соціалізації, найбільша увага приділяється стану мікросередовища – найближчого оточення молоді, місця її проживання та проведення вільного часу.

На нашу думку, суспільство опосередковано впливає на формування особистості. Цей вплив здійснюється “мікросередовищем”, яке безпосередньо оточує особистість. Виховання у такому мікросередовищі – це цілеспрямована діяльність суспільних інститутів, установ та організацій та низка факторів, що здійснюють стихійний вплив. Це, перш за все, сім'я, школа, класний колектив, громадські організації, дворові групи, клубні колективи, членами яких є діти та молодь у певний період свого життя. У більшості випадків вони самі обирають зміст та форми існування в умовах мікросередовища, своє оточення відповідно до власних потреб.

Мікросередовище є специфічним проявом суспільного середовища, що визначає конкретні умови здійснення життєдіяльності молоді. Ми використали визначення Ю. В. Сичова, який виділяє такі типи мікросередовища:

- за видами діяльності (суспільно-трудова, сімейно-побутова, навчально-виховна, культурно-просвітницька тощо);
- за територіальними ознаками (мікросередовище міста, району, селища, села);
- за віковими та статевими ознаками.

За результатами досліджень сучасних українських вчених, молодь виявляє найбільш помітну активність у бажанні спілкуватись за місцем проживання, де набувають більш високого соціального та психологічного статусу, що, безперечно, сприяє їх орієнтації на подальшу участь у клубах за місцем проживання.

У процесі взаємодії виховних інститутів, середовища та особистості виокремлюється виховний потенціал позашкільного середовища в цілому

та специфіка виховних функцій різних соціальних інститутів, призначених для створення системи їх взаємодії для комплексного здійснення виховних завдань стосовно колективу та особистості молодої людини. Деякі автори зазначають, що структура та функції виховних інститутів є непостійними, вони змінюються із розвитком суспільства, науки, культури. Тому необхідно співвідносити зміст кожного виховного інституту та соціальне замовлення конкретного історичного етапу.

Зазначимо, що окреслені системи взаємодії не виключають наявності у кожного соціального інституту своєї власної соціокультурної системи відповідно до категорій дітей або дорослих, сфери спілкування між ними в умовах мікрорайону – у школі, сім'ї, поза школою, поза сім'єю, за місцем проживання. Як свідчать дослідження, найбільшу частину часу молодь проводить саме у своєму мікрорайоні. Поняття мікрорайону, як місця проживання, потребує визначення та класифікації. Вивчаючи це питання, ми звернулися до запропонованих М. Л. Кузьміною та Л. І. Новиковою класифікацій.

М. Л. Кузьмінова, розглядаючи мікрорайон як умову соціалізації особистості, визначила такі його особливості:

- географічне розташування (територіальне) та його виробниче оточення;
- матеріальну базу для організації виховної роботи позашкільних установ, культурно-просвітницьких установ тощо;
- дитяче та доросле населення, освіту, соціальне положення, професії тощо;
- виховні можливості та активність громадських організацій.

Більш конкретне визначення поняття “мікрорайон” подала Л. І. Новикова. За її визначенням, це – локальна педагогічна система, що не може мати єдиної моделі. Цікавим, на нашу думку, є вміст трьох підсистем: матеріальної бази виховання; мережі різних за профілем об'єднань; системи органів самоврядування тощо.

Відповідно до наявних класифікацій, ми виокремлюємо чотири типи мікрорайонів, де функціонують клуби за місцем проживання:

1. Перший тип має особливий характер взаємодії в умовах близького розташування великих підприємств, що мають підшефну школу, дитячий садок тощо. За таких умов найповніше повно використовується виховний потенціал виробничих підприємств. Як правило, підприємство забезпечує матеріальну базу для проведення виховної роботи. Такий мікрорайон характеризується відносно стійким складом населення.

2. Наступний тип більш характерна для мікрорайону, розташованого у центрі міста, та для його структури характерна наявність вищих навчальних закладів та закладів культури. Такі мікрорайони характеризуються великою щільністю населення.

3. Третій тип охоплює мікрорайони, що знаходяться на окраїні міста. Для цієї системи характерна невелика кількість шкіл, закладів культури та віддаленість від підприємств.

4. Четвертий тип відповідає характеру забудов, розташованих на окраїнах міста. Населення даного мікрорайону не має професійної спрямованості, в структурі невелика кількість громадських організацій. Можна припустити, що населення таких мікрорайонів має низький освітній рівень та низьку суспільну активність. Позанавчальна діяльність мікрорайонну такого типу здійснюється школою, з огляду на відсутність позашкільних та культурно-просвітницьких закладів.

Зазначимо, що більшість дослідників проблем виховання молоді в умовах мікросередовища погоджуються з тим, що колектив клубу за місцем проживання є своєрідним елементом мікросередовища, куди діти та молодь потрапляє добровільно, відповідно до свого вибору. Одні й ті ж елементи мікросередовища по-різному впливають на різних людей. Найчастіше це пов'язано з усталеним характером взаємовідносин індивіда з певним оточенням, а також з особливостями його психічного складу. Отже, ми здійснили спробу визначити такі *механізми впливу на особистість мікросередовища*:

– перший механізм – вплив студента-практиканта на особистість, що посилює бажаний ефект впливу елементів мікросередовища, або, у випадках небажаного впливу, протиставляє йому інший, що нейтралізує негативний ефект;

– другий механізм – це вплив на саме середовище, і вже через нього – на особистість. Такий вплив надає можливість посилювати дію елементів мікросередовища: стримувати, нейтралізувати або змінювати небажані напрямки та активізувати адекватні.

Зазначені механізми тісно пов'язані між собою та доповнюють один одного, що сприяє розширенню та поглибленню сфери соціального впливу, підвищенню ефективності педагогічного керівництва. Для нас це надає можливість визначити головний *мотив діяльності* менеджерів соціокультурної сфери у клубах: здійснення цілеспрямованого педагогічного та соціокультурного впливу на особистість в умовах мікросередовища. Така система впливів зумовлює включення особистості старшокласника до діяльності різноманітних організаційних форм соціокультурного виховання. Однією з означених форм виступає клуб за місцем проживання.

Виховання молоді у клубі за місцем проживання сприяє включенню учасників до різноманітних соціально та особистісно вагомих видів діяльності; до гуманістично орієнтованих міжособистісних відносин з однолітками і дорослими; формування досвіду соціокультурної поведінки, необхідної для успішного входження до системи суспільних відносин;

виявляє і розвиває інтелектуальні, комунікативні, експресивні та інструментальні організаційні здібності тощо.

Привабливість клубу у житті молоді, на нашу думку полягає у:

– програванні форм майбутніх соціокультурних ролей в системі організації суспільно-корисної діяльності;

– включенні до різноманітної за характером діяльності, що дозволяє вирішити проблеми професійного самовизначення, самопізнання особистості;

– можливості задоволення потреб у спілкуванні;

– гуманістично вибудованих порівняно з вуличними міжособистісними відносинами;

– розвинутій системі самоврядування та відносній автономності від дорослих.

Пропонуючи такий схематичний підхід, ми визначаємо первинним завданням клубу за місцем проживання задоволення особистісних потреб молоді з метою підготовки до подальшого самостійного життя через засвоєння основних життєвих ролей, що у найближчим часом стануть для нього соціально вагомими та допоможуть зорієнтуватися у дорослому житті.

Нашим наступним завданням стало визначення *виховних цілей* клубів за місцем проживання молоді. На нашу думку, такими цілями є:

– створення сприятливих педагогічних та соціокультурних умов, за яких молодь може максимально виявити свої потенційні можливості, здібності, обдарування тощо;

– педагогічний захист молоді (запобігання міжособистісних конфліктів, формування позитивних відносин між людьми; захист прав молоді на дозвілля, творчу діяльність, гру);

– підвищення рівня самостійності молоді, розвиток здатності до самоконтролю свого життя та ефективнішого розв'язання проблем, що виникають;

– компенсація дефіциту спілкування в школі, родині, у середовищі однолітків;

– можливість отримання додаткової освіти, відповідно до життєвих планів та інтересів молоді.

На думку Ю. В. Василькової, особливостями організації дозвілля у клубі за місцем проживання молоді є:

– активне використання різних видів змагань;

– обов'язкова оцінка результатів діяльності з метою заохочення і стимулювання активності;

– використання механізмів стимулювання лідерства, сприяння встановленню колективістських відносин;

– стимулювання внутрішньо групової згуртованості;

– поєднання групової й індивідуальної роботи.

Останнім часом, попри різні соціальні, економічні та політичні ускладнення, в країні здійснюється низка заходів з метою вирішення проблеми соціального становлення молоді в контексті формування якісно нової державної молодіжної політики, що однак, не виключає невирішених питань у її здійсненні. Це, зокрема, стосується проблеми соціокультурного розвитку молоді, де слід спрямовувати її орієнтацію на формування таких якостей особистості, як незалежність, самостійність, розрахунок на власні сили й прагнення набуття власного соціального досвіду тощо.

На нашу думку, сучасна соціокультурна робота має бути диференційованою не лише за рівнями її реалізації, з урахуванням вікових особливостей молоді, а й містити різні моделі виховання у різних регіонах країни, і має бути пристосованою до відповідних місцевих умов, базуватися на історико-культурних традиціях регіонів, допомогти молодій особі набуття почуття власної гідності, віри в свої сили, бажання власними зусиллями здійснити самореалізацію. Таким чином, ми можемо сказати, що молода людина потребує не стільки соціального захисту, скільки надання йому можливостей самовизначитися, самоствердитися. Для створення зазначених умов особливу роль в останні роки відіграють такі виховні інститути, як клуби за місцем проживання.

В результаті з аналізу сучасної психолого-педагогічної літератури з проблем діяльності особистості молодшої людини в клубах за місцем проживання, ми виявили найбільш суттєві характеристики мікрогруп, в які об'єднується молодь. Будь-яка група в соціально-педагогічній структурі функціонує за законами і відповідно до законів життєдіяльності молодіжного колективу; перед ними стоїть певна мета; вони реалізують певний зміст життєдіяльності; володіють структурою формалізованих і неформалізованих відносин; їм притаманні певні етапи і закономірності процесу колективотворення.

Першою такою групою, яка має ці прояви, є група спілкування однолітків. Такі групи з'являються під час становлення кожного молодого покоління, починаючи від часів виокремлення їх в автономну соціально-демографічну групу в межах суспільної структури на етапі переходу від стану дитинства до стану дорослості. В соціології особистості, до речі, цей стан пов'язується з переходом від стану обов'язкової тотальної залежності молодшої людини від дорослих до стану самостійного соціального суб'єкта, рівноправного члена соціальної спільноти. Закономірна участь молоді у таких групах зумовлена тим, що молодь мов би "приміряє" на себе роль незалежного суб'єкта і визначає свою соціальну сутність. І, як підкреслює відомий психолог І. С. Кон, чим старшою стає дитина, тим більше вона хоче відокремитись від тих відносин, які базувалися на залежності від старших; переоцінює і перебудовує їх, входячи до нової, більш складної системи, де

вона відіграє самотійну і навіть центральну роль. У певний етап свого становлення молода особа має відчутти себе самотійним і отримати підтвердження своєї цінності від людей, яких вона сама для себе вибере і які визнають його незалежність. Думка батьків про себе йому давно відома, значно важливіше підліткові дізнатися, чи може він “примусити” когось прив’язатися до себе, викликати у когось інтерес. Особливого значення у цьому плані набувають клуби за місцем проживання. Таким чином, І. С. Кон виокремлює такі основні дві групи функцій спілкування: перша – прагнення до автономності, незалежності від дорослих і друга – прагнення до самоствердження, самовираження, які можуть бути отримані у секціях клубів за місцем проживання у своєму мікрорайоні.

Більш високою формою організації молоді є групи, організовані у секції в клубних формах за інтересами. Ці інтереси надають групі молоді більшої стійкості і організованості. Їхня діяльність зосереджена навколо досягнення спільних цілей, а відносини будуються не лише за принципом емоційних, але й ділових зв’язків, тобто – навколо спільного інтересу. В таких групах з’являється своя система відносин, спільних цінностей. Отже, групи за інтересами є більш високою формою організації відносно інших форм спілкування молоді і пов’язані з особливими умовами діяльності в клубах за місцем проживання.

Принципово важливим, на наш погляд, є те, що включення молоді до різноманітних форм роботи допомагає їм відчутти себе більш реалізованими, рівними один одному, здійснювати свій внесок у створення та збагачення середовища, у якому вони мешкають. Ця причетність стає основою особистісного зростання, допомагає унебезпечити себе, своїх близьких та друзів від байдужості, жорстокості та насилля.

Малков Д. Ю. Деятельность клубов как социокультурное условие оптимального влияния на социализацию молодежи в сфере досуга.

В статье рассматривается деятельность клубов как социокультурное условие оптимального влияния на социализацию молодежи в сфере досуга. Досуговая деятельность, социальная среда как основной компонент досуга

Ключевые слова: социализация, социальная среда, воспитательная система, содержание и формы досуговой деятельности, свободное время, клуб по месту жительства, мотивы деятельности менеджера социокультурной деятельности

MALKOV DMYTRO. Club activity as a social and cultural condition of optimal influence on youth socializing by doing leisure activities.

This article considers club activity as social and cultural condition of optimal influence on youth socializing by doing leisure activities. Leisure activities, social environment is a major point of leisure.

Keywords: socializing, social environment, education system, content and forms of leisure activities, free time, clubs in a residential area, motivation of a manager of social and cultural activities